

L'EDUCACIÓ EN LA SEGONA REPÚBLICA

L'educació a Catalunya durant la Guerra Civil.
L'escola de Tarragona
*Education in Catalonia during the Spanish Civil
War. The School situation in Tarragona*

M. Isabel Miró Montoliu
Universitat Rovira i Virgili

Data de recepció de l'original: febrer de 2007
Data d'acceptació: abril de 2007

ABSTRACT

Not a single child from Tarragona should stop going to school, which is the light and aim of any progress, of any educated, understanding and civilized people.

(Translation from the local newspaper *Llibertat*, 1 September 1936)

The revolution of July 1936 caused major changes in society, and the field of education was one of them.

In Tarragona, the regional committee of CENU (Committee for the New Unified School) made efforts to solve the education problem that the city had been facing for long years: the high rate of illiteracy.

Newspapers gave their support to this initiative and they published articles or editorials every day, either for or against the new education reform, with the objective of raising people's awareness of the issue.

The first thing to do was to take a census of students and buildings suitable for the teaching practice, including nursery schools; revise the teaching staff and give a new orientation and aim to the school.

It was not easy to achieve, but some progresses were made. However, the obstacles encountered due to the civil war did not let the new education reform move forward, until in the end those attempts were given up.

KEY WORDS: Spanish Civil War, education, school, Tarragona, Catalonia, CENU, New School, student, teacher.

RESUM

Que ni un sol infant de Tarragona deixi d'anar a l'escola, laboratori, llum i fita de tot progrés, de tot poble culte, comprensiu i civilitzat.

(Diari *Llibertat*, 1 de setembre de 1936)

La revolució del juliol de 1936 portà molts canvis a la societat, i l'educació en fou un. A Tarragona la Delegació Comarcal del CENU va voler solucionar el gran problema educatiu que arrossegava la ciutat des de feia molts anys: el gran índex d'analfabetisme que hi havia.

Els diaris van donar suport a la iniciativa i no hi havia dia que no hi hagués notícies, editorials, cartes... a favor o en contra de la nova educació que es volia implantar. Això es feia amb un clar objectiu: conscienciar la població.

La tasca començà per un cens de l'alumnat i de locals per a l'ensenyament, tenint en compte els pàrvuls; calia revisar tot el professorat i donar una nova orientació i finalitat a l'escola.

El camí no fou fàcil, es va anar progressant a poc a poc, però els rocs que es trobaven a causa de la guerra feien ensopegar la nova educació que, finalment, va caure a la fossa dels vençuts.

PARAULES CLAU: Guerra Civil, educació, escola, Tarragona, Catalunya, CENU, escola nova, professorat, alumnes.

Abans de començar a entrar en el tema voldria aclarir que la majoria de la documentació que hem fet servir per elaborar aquest article ha estat extreta dels diaris i de documentació de l'època, però sobretot del diari de Lluís de Salvador, publicat l'any 2005 amb el títol *Tarragona sota les bombes. Crònica d'una societat en guerra* per M. Elena Virgili.

Lluís de Salvador fou el periodista i director del *Diari de Tarragona*, i va escriure molts articles a la premsa local, que en aquell temps era bastant nombrosa. Ell mateix signa alguns d'aquests articles; en d'altres, utilitza pseudònims. Durant la guerra va anar escrivint diverses anotacions dels esdeveniments de l'època, sobretot referents a la ciutat de Tarragona. Probablement la seva intenció era publicar aquest material, però amb l'arribada de les tropes franquistes va haver de fugir a França. En passar la frontera portava poques coses, però entre aquestes hi havia fotografies, mapes i documentació per poder denunciar el que feien els feixistes. Tanmateix, la guàrdia civil de la frontera, amb l'argument que ja ho farien ells mateixos, s'ho quedaren tot. Solament el seu diari d'anotacions va passar amb ell cap a l'exili. Durant l'exili a França visqué en una caseta a prop d'un riu. Quan els alemanys entraren a França, amagà el diari al jardí. Amb el pas del temps i la humitat, quan el va recuperar, estava bastant malmès. De tornada a Tarragona, el guardà i, després de la seva mort, els fills l'han dipositat a l'hemeroteca municipal de Tarragona.

Després d'aquest preàmbul, entrem en temàtica.

A conseqüència de l'aixecament del 18 de juliol, la societat començà un nou camí. Per a uns va ser més positiu, per a altres nefast, i altres ho van veure com si passés per davant seu una pel·lícula en la qual es volien involucrar poc. Començava una revolució que es basava en la destrucció dels dos símbols d'opressió: l'Església i les presons.

Mentre a Barcelona el 19 de juliol les masses populars varen protagonitzar durs enfrontaments, a Tarragona regnava bastant la quietud. Els ciutadans estaven més pendents de la ràdio i de les noves notícies.

Lluís de Salvador, en el seu diari, ens diu: «A Tarragona no s'arribà a produir la sublevació, i per tant, no es produí cap lluita sagnant pels carrers... havien preferit observar... tenir una actitud expectant i sadollada de prudència».¹

Però a poc a poc, el poble tarragoní s'anava exaltant, i més després de sentir el que passava a Barcelona. Es tenia por que sortissin al carrer i comencesin la crema dels convents i la caça dels capellans i religiosos, i més sabent que un grup de milicians armats varen sortir de Barcelona en direcció a Tarragona per animar els ciutadans que tenien set de venjança, obrir les presons i armar els reclusos.

¹ DE SALVADOR, Lluís. *Tarragona sota les bombes. Crònica d'una societat en guerra (1936-1939)*. Valls: Cossetània, 2005, p. 82.

D'aquests moments d'eufòria hem de tenir en compte «les classes populars», que se sentien aleshores protagonistes de la història. Aquestes classes populars les podríem dividir, segons la seva actitud, en:

1. Els que, espantats davant la situació i per por de la represàlia dels seus amos (la burgesia tarragonina), s'amagaven o escapaven.
2. Uns altres que ho miraven tot com a espectadors satisfets de la nova situació.
3. Altres que veien que ja era hora de satisfer els seus desigs reprimits.

El Comitè del Front Antifeixista, que es constituí a Tarragona el mateix dia de la revolució, va témer les pitjors conseqüències i avisà tots els convents perquè fugissin durant la nit. Lluís de Salvador ens diu:

L'advertiment fou escoltat, i aquella nit foren evacuats sense cap classe de dificultat i els seus estadants, vestint roba de paisà, es dispersaren, i alguns quedaren refugiats als domicilis de diverses famílies de la localitat.

Llavors tots els esforços del Comitè anaren encarrilats a fer que no esclatés la indignació popular, en forma destructiva, contra els edificis religiosos, la majoria dels quals constituïen, ja en aquells moments, immobles incorporats al patrimoni popular i aptes, molts, per a dedicar-se a serves importants de la mateixa causa antifeixista. Per tal d'evitar-ho, foren afixats a les portes de tots els edificis d'aquell gènere que ho feien convenient, uns rètols que deien així: «aquest edifici és propietat del poble, Respecteu-lo!».²

Tot i així, un grup de joves descontrolats agafaren unes llaunes de gasolina, es dirigiren cap al convent de Santa Clara i el cremaren. Mitja hora després, un altre convent era convertit en cendres, el dels pares Carmelites del carrer d'August.

D'aquesta descontrolada revolució, d'aquesta eufòria revolucionària, podem comptar 186 víctimes, una tercera part de les quals foren capellans i religiosos. Aquesta matança va durar de juliol a novembre.

La FAI va haver d'enfrontar-se als revolucionaris per restablir l'ordre.

Un ban del Comitè Central de les Milícies Antifeixistes de les comarques tarragonines, datat el 17 d'agost de 1936,³ ordenava això a tots els ciutadans:

² DE SALVADOR, Lluís. *Tarragona sota les bombes...*, 2005, p. 83.

³ Un exemplar d'aquest ban es troba a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona.

1. Es castigarà severament totes les persones que en el termini de vuit dies no hagin declarat els forasters i les religioses que es cobegin en llurs respectius domicilis.
2. Tot ciutadà que tingui en son poder VALORS aliens a la seva propietat i no els declari en el termini de vuit dies, els hi seran confiscats, incorrent els infractors en les sancions que acordi el Comitè.
3. Aquest Comitè anuncia a tots els ciutadans que seran severament castigats tots els actes de pillatge, com també el fet de tenir recollits objectes i valors que no siguin de llur propietat i no els hagin presentat al Comitè.
4. El Comitè de les Milícies Antifeixistes comunica per mitjà d'aquest ban a tots els industrials que es neguin a facilitar queviures i articles de vestir a tots els portadors de Vals que no vagin segellats pel Comitè d'Abastos i avalats pel respectiu segell del Comitè Central de les Milícies Antifeixistes.

En l'àmbit social es produïren fortes transformacions:

1. Les col·lectivitzacions de fàbriques, de camps i d'empreses.

El professor Bartomeu Darder, mallorquí, i director de l'Institut de Segona Ensenyança de Tarragona, estava en contra d'aquestes mesures, en especial de les col·lectivitzacions de la terra, perquè deia que això aniria en contra de l'economia del país. Aquestes paraules van fer que durant un temps fos considerat un perill i que la seva casa fos escorcollada. Val a dir que un cop passada la guerra se li presentà un altre malson; fou depurat, jutjat i empresonat per ser director de l'Institut en temps de guerra, cosa que pels franquistes volia dir tenir influències dins del bàndol dels «rojos».

2. Les confiscacions.

Es formà un Comitè de Confiscació d'obres culturals de Tarragona dirigit pel pintor Ignasi Mallo i l'escultor Joan Rebull. També formava part d'aquest Comitè el professor Darder, abans esmentat. El seu fill, l'any 1994, publicà una biografia del seu pare en què comentava que durant el primer temps de la Guerra Civil, a aquest l'afectaren intensament algunes actituds dels revolucionaris. Una de les coses impactants per a ell, fou veure que «persones bones eren empresonades o assassinades sols pel fet de la seva religiositat, d'ésser de partits o tendències dretanes, o simplement propietaris; que es cremaven esglésies, arxiu, biblioteques, obres d'art, etc.»⁴

⁴ DARDER, B. «Recull Bartomeu Darder i Pericàs 1894-1944». *Butlletí Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental Margalló del Balcó* (1994), p. 25.

Les obres que s'anaven confiscant es guardaven a la torre de l'arquebisbe i a les cases dels canonges. També es confiscà l'arxiu diocesà (per la qual cosa avui en dia Tarragona ciutat pot gaudir d'aquesta documentació).

3. El canvi dels noms dels carrers i de les institucions públiques.

4. El tractament entre les persones: *camarada, salut...*

5. La sanitat.

Hi va ha haver una reforma amb centres intercomarcals. Recordem també el dret de la interrupció artificial de l'embaràs, que representava tot un símbol en el conjunt de la nova moral.

La CNT, que controlava la Conselleria de Proveïments de l'ajuntament, instal·là una cooperativa popular de consum a l'església de Sant Joan. La cooperativa havia de beneficiar els afiliats i competia amb els preus del petit comerciant. Fou assaltada i saquejada durant els fets de maig de 1937 (baralla pel poder: el 6 de maig de 1937, la rambla de 14 d'abril es convertí en un camp de batalla, d'una banda el PSUC, UGT i Esquerra Republicana i de l'altra, la CNT-FAI i les Joventuts Llibertàries. A Tarragona aquest enfrontament va ocasionar onze víctimes mortals i molts ferits. Des del govern de la República s'enviaren cap a Barcelona, passant primer per Tarragona, 1.500 guàrdies d'assalt que frenaren els enfrontaments).

Posteriorment, la cooperativa obrí amb el nom de Reguladora de Vendes.

La revolució volia influir sobretot en el camp de la cultura i de l'educació. Fou una lluita constant contra l'analfabetisme de la gent gran i a favor de l'estímul de la lectura. A Tarragona podem dir que durant la Segona República i en aquest temps de guerra és quan tenim més premsa escrita. Es va voler aprofitar perquè tots els homes que es trobaven al front o ferits a l'hospital, durant les llargues hores, poguessin fer alguna cosa de profit. Al front, s'aprofitaren els soldats que eren mestres per alfabetitzar els altres, s'enviaren també bastants publicacions, revistes i diaris... però cal destacar el Servei de Biblioteques del Front, que fou un organisme creat el 1937 i que depenia del Departament de Cultura de la Generalitat. La seva finalitat era traslladar llibres al front per mitjà d'una xarxa de biblioteques ambulants. Amb la creació d'aquest servei es recollia i es regularitzava la iniciativa dels escriptors catalans que a partir de l'agost de 1936 van iniciar la tramesa de llibres per als soldats del front d'Aragó.

El dos grans dipòsits de llibres es trobaven a Cervera i Tarragona i a partir d'aquests ciutats, eren distribuïts als diversos fronts. Des de l'any passat, coincidint amb el 75è aniversari de la proclamació de la Segona República, la biblioteca pública de Tarragona, dipositària de la majoria dels llibres, féu la catalogació i posà els exemplars al servei dels investigadors. En les notes de Lluís de Salvador trobem unes reflexions sobre aquesta temàtica:

L'any 1937 fou proposada i acceptada per la superioritat la fundació d'una nova biblioteca, la finalitat de la qual era fer arribar les llums de la cultura fins a les trinxeres dels fronts de combat on lluitaven els defensors de les llibertats populars.

Es constituí a Tarragona una oficina encarregada de trametre als pobles de l'avantguarda, amb tota regularitat, lots d'obres de diferent caràcter procurant que, ultra satisfer els lectors dels fronts, no deixessin de tenir mai un caràcter educatiu o enaltidor de les virtuts cíviques.

El transport d'aquesta biblioteca circulant es feia per mitjà de camions, directament des de les oficines de Tarragona fins a les de repartiment del lloc de destinació.

No cal dir que l'establiment d'aital servei cultural tan adient amb els afanys dels ciutadans veritablement defensors de les llibertats humanes i del progrés en tots els seus aspectes, fou molt ben rebut pels lluitadors republicans.⁵

El triomf de les forces populars sobre els militars va tenir a Catalunya unes conseqüències immediates en el camp educatiu. L'educació i la cultura, tal com hem dit abans, ocuparen un lloc d'honor en el nou context polític. El 29 de juliol de 1936 el diari oficial de la Generalitat publicava el decret de creació del comitè de l'escola nova unificada (CENU). Les seves principals finalitats foren:

1. Organitzar en bons edificis l'escola nova unificada que substituiria l'escola de tendència confessional.
2. Vetllar i intervenir pel nou règim docent que era la voluntat del poble i estava inspirat en les principis racionalistes.
3. Coordinar els serveis d'ensenyament.

⁵ DE SALVADOR, Lluís. *Tarragona sota les bombes...*, 2005, p. 79.

Per obtenir més eficàcia, el comitè dividí l'ensenyament en ponències: ensenyament primari, secundari, professional, superior, tècnic i artístic.

El secretari del comitè executiu de l'escola nova unificada, en un parlament recollit amb paraules del rector de la Universitat Autònoma de Barcelona i publicat en un article del diari *Llibertat* de Tarragona, descrivia els drets que tots els nens haurien de tenir:

- Dret a l'aire lliure, a saltar, a córrer...
- Dret que ha nascut en el cos d'una mare
- Dret a ser membre d'una comunitat escolar
- Dret a locals higiènics i alegres
- Dret a mestres amb vocació
- Dret a una cooperació entre mestres i pares⁶

Havia arribat l'hora de la revolució, i l'educació, com sempre, hi tenia un paper molt important. Com deien els revolucionaris: «no s'havia d'arreglar res, s'havien de transformar les coses des de l'arrel».

El diari de Tarragona *Llibertat*, l'1 de setembre de 1936 proclamava en les seves pàgines: «Que ni un sol infant de Tarragona deixi d'anar a l'escola, laboratori, llum i fita de tot progrés, de tot poble culte, comprensiu i civilitzat».

La delegació comarcal del CENU de Tarragona fou constituïda el 15 d'agost de 1936. El seu president fou Estanislau Salvadó Fortuny, d'Esquerra Republicana de Catalunya i conseller de cultura de l'Ajuntament de Tarragona, que actuà fins al 22 d'octubre, en què fou elegit Josep Alomà Sanabres, de la CNT. El secretari fou Ricard Garriga, d'UGT-FETE, inspector de primer ensenyament, i els vocals, Joan Vilar, representant de la Generalitat, Antoni Sancho, d'UGT-FETE, i Sebastià Pous, de la CNT.

La premsa de Tarragona es féu ressò d'aquest nou ensenyament. No passava ni un sol dia que no hi hagués notícies, articles d'opinió, novetats, reflexions, sobre l'escola nova unificada.

Probablement algú haurà cregut que l'obra del CENU tenia per objecte la simple substitució dels col·legis confessionals i de pagament per altres de caràcter laic i gratuït, però en realitat els fins de l'Escola Nova Unificada són d'una profunditat molt més transcendental (...) les escoles primàries han de

⁶ *Llibertat* (1 de setembre de 1936).

donar cabuda, sense cap gènere de distincions, a tota la població escolar (...) l'obra de l'Escola Nova Unificada ha d'ésser la veritable i definitiva obra revolucionària que ha de fer viure a la humanitat dies millors (...).⁷

Hem de pensar que era un canvi bastant important per la mentalitat de la majoria dels ciutadans. N'hi havia molts que no se'n refiaven. Fins aleshores la ciutat de Tarragona fou bastant caòtica respecte de les escoles. Uns anys abans s'havia editat un informe titulat «Problema Escolar de Tarragona». En el preàmbul hi diu:

Quan parlem de problemes a Tarragona hem de posar al davant de tots ells el problema de la cultura, aquest problema veritablement bàsic, perquè d'ell depèn la formació de la consciència popular, suport indispensable per a tot progrés moral i material (...) la qüestió escolar estricta, en la forma deficient en que ha arribat al nostre càrrec, és ja ella sola un greu problema (...) podem reduir a tres, que són: la manca de capacitat que tenen les escoles existents: la organització nul·la de les activitats de les activitats escolars; i la deficiència en grau veritablement superlatiu de les instal·lacions.⁸

Els treballs que el CENU de Tarragona es proposava des d'un principi eren, segons l'inspector de primer ensenyament Ricard Garriga, els següents:

—El cens i els locals per a l'ensenyament: calia tenir una idea del nombre d'infants que hi havia a Tarragona perquè ningú no es quedés sense escola. Els locals s'havien d'emplaçar per barris perquè els alumnes no s'haguessin de desplaçar gaire lluny. Calien locals higiènics i en bones condicions pedagògiques, cosa que en aquest moment era bastant deficitària.

—Els pàrvuls havien de tenir una atenció especial i, per tant, necessitaven els millors locals. Això va provocar la incautació de masies properes a la ciutat perquè fessin la funció de jardins d'infància, colònies permanents i parcs.

—S'havia de revisar tot el professorat perquè no hi hagués ningú que inculqués a la canalla idees en contra de la República. Per això, s'havia de fer una depuració enèrgica que havia de consistir a «expulsar els facciosos», els

⁷ SALVADÓ, E. «Els fins de l'Escola Nova Unificada». *Llibertat* (16 de setembre de 1936).

⁸ *El problema escolar a Tarragona*. Tarragona: Comissió Municipal de Cultura, 1932, p. 9.

ineptes, els no-renovadors, els que solament pensaven en l'escola com un mitjà de subsistència, i els covards. Calia «jubilar» els que tinguessin algun defecte físic, i els mestres vells d'actuació dubtosa. I s'havien de «traslladar de lloc» els que eren incompatibles amb el personal però havien demostrat una solvència professional i republicana.

—S'havia de donar una nova orientació i finalitat a l'escola, ja que era una escola del poble: «la nostra ciutat agrícola i comercial, necessita d'aquesta convulsió grandiosa per a poder edificar les escoles que li corresponen».⁹

Dies més tard, el president del CENU, Estanislau Salvadó, remarcava que les escoles haurien de ser per a tothom, sense distinció de classes, ni de sexe; que a les escoles hi hauria d'haver una formació moral en la fraternitat humana i un gran respecte per la capacitat i vocació de l'alumne.

L'obra de l'Escola Nova Unificada ha d'ésser la veritable i definitiva obra revolucionària que ha de fer viure a la humanitat dies millors (...) Nosaltres hem d'ésser, al nostre país, aquesta generació gloriosa i l'hora de la sembra pot ésser aquesta que vivim. Fem-nos dignes i sapiguem-la aprofitar!

I es va posar fil a l'agulla pel que fa als cens i els edificis escolars. A Tarragona, com hem dit abans, la majoria de les escoles públiques que existien estaven en condicions lamentables. Així ho comenta el director del *Diari de Tarragona*, Lluís de Salvador: «Poca cosa es podia aprofitar, car la majoria constituïen una vergonya per a l'Estat que fins llavors les havia mantingut».¹⁰

Per a molts intel·lectuals de Tarragona la situació escolar s'havia de solucionar ràpidament i, com diu Lluís de Salvador, calia fer-ho perquè tots els nens tarragonins tinguessin escoles dignes i amb avenços aconseguits per la pedagogia democràtica. Per tant, la solució era:

- Aprofitar els locals existents que estiguessin en bones condicions.
- Remodelar i higienitzar els que es poguessin aprofitar.
- Clausurar els que no complissin les condicions desitjables.

Durant la Segona República ja es va avançar en el tema de l'escolarització. Observem el quadre següent, en què es reflecteix la situació escolar de Tarragona:

⁹ GARRIGA, R. «L'escola i el poble». *Llibertat* (3 de setembre de 1936).

¹⁰ DE SALVADOR, Lluís. *Tarragona sota les bombes...*, 2005, p. 52.

	1930	1935
Escola religiosa	41 %	41 %
Escola pública	38,5 %	51,5 %
Sense escolaritzar	20,5 %	7,5 %

El fet de passar del 20,5 % al 7,5 % és tota una fita, però el moviment revolucionari, l'obra del CENU, volia arribar al 0 %. El problema es feia evident, ja que no solament les escoles de Tarragona estaven en condicions molt lamentables, sinó que cal afegir que el 41 % de la canalla es quedà sense escola perquè anaven a les escoles religioses que es varen tancar. Des del govern de la Generalitat s'envià una circular a tots els ajuntaments que, entre altres coses, diu:

La supressió de l'ensenyament confessional plantejà al Govern de Catalunya el problema de la seva substitució, ple de dificultats, però la solució del qual era reclamada per les necessitats del moment d'una manera urgent...

...i a proposta del Consell de l'Escola Nova Unificada foren nomenats per ordres de dotze, catorze i quinze d'octubre proppassat més de dos mil mestres amb destinació a les diferents comarques de Catalunya...

...cal anar substituint els nomenaments de mestres fets amb caràcter interí pels nomenaments definitius, i per això, cal també, prèviament, que les escoles que ja funcionen amb existència només de fet se'ls doni fe de vida administrativa formalitzant llur creació....

Tots els projectes republicans de nous edificis varen quedar en bonics dibuixos arxivats a l'Ajuntament. Eren projectes de noves escoles o de remodelació elaborats per l'arquitecte Josep M. Pujol l'any 1932:

- El projecte d'ampliació de l'Escola Saavedra.
- L'avantprojecte del Grup Escolar de la Pedrera del carrer de Ponç Icart.
- L'avantprojecte de l'Escola Mixta de l'Arrabassada, fora de la ciutat.
- L'avantprojecte de l'Escola del Mar a la platja del Miracle.
- L'avantprojecte de l'Escola de la Pineda.

Aleshores no hi havia temps, s'havia d'arreglar el que ja teníem. Es va fer una remodelació de les instal·lacions públiques més antigues i es continuà impartint classe a les escoles Plaça del Prim, Carrer Cavallers i Grup Escolar Saavedra. A la Casa d'Assistència Social (Beneficència) es col·locà el parvulari.

Aquest centre no pertanyia a l'Estat sinó a la Mancomunitat de Catalunya i fou un dels primers establiments escolars de Tarragona construïts i instal·lats segons les tendències més modernes de la pedagogia. La professora Rosa Roig va fer un article en un diari sobre les seves grates impressions de la visita que va fer a aquesta institució. Va quedar meravellada de la llum que entrava, del bon condicionament; tot eren lloances i admiracions.

Segons les crítiques dels més radicals, les escoles confessionals ocupaven els millors edificis i se'ls permetia l'explotació de l'ensenyament. Però la veritat és que, per manca de condicions higièniques i d'habitabilitat, no tots els edificis religiosos es varen poder habilitar. Els que es van clausurar foren:

—El col·legi de les Germanes Carmelites del carrer de la Unió.

—El col·legi de les Oblates, conegut com el de *les Orfes de la Plaça Palau*.

—El col·legi dels Germans Carmelites del carrer d'August.

—El col·legi de les Germanes Carmelites del carrer del Mar.

En canvi, es va posar en marxa, després de les remodelacions pertinents, el col·legi de l'Ensenyança, de les germanes de l'Estonnac. Aquest era un edifici antic, modernitzat, solament en part, amb material molt deficient. Es varen fer reformes en totes les instal·lacions: jardins, patis, escales... i passà a anomenar-se escola Eliseu Reclús. El CENU hi col·locà les graduades 1, 2 i 3, amb 28 aules i 1.300 alumnes.

El convent noviciat de la Vetlla era molt gran i modern, però no estava adaptat per servir d'escola. Mitjançant unes obres d'adaptació fou convertit en el millor edifici escolar de Tarragona, amb capacitat per a 1.500 escolars (segons altres documents, com el *Diari de Tarragona* de 8 de novembre de 1936, la capacitat era d'aproximadament nou-cents alumnes). Passà a anomenar-se escola Ferrer i Guàrdia. El CENU col·locà les graduades 6, 7 i 8, amb 21 aules. Posteriorment, per necessitats de la guerra, aquest edifici fou destinat a un hospital militar que depenia del cos de sanitat militar.

El convent dels Caputxins era un edifici que no estava destinat per fer d'escola, però, com que era un edifici nou, fou remodelat ràpidament i es convertí en un magnífic parvulari, seguint la política que els millors edificis havien de ser per als infants. Passà a anomenar-se Parvulari Mar i Cel i també s'hi col·locà la graduada número 9, amb onze aules.

L'edifici del Col·legi de Jesús i Maria estava molt ben situat, era gran i higiènic, però molt vell. L'arreglaren una mica i li posaren el nom d'escola Àngel Guimerà.

L'edifici del Col·legi de la Teula era molt antic i estava mal instal·lat, per això fou necessari renovar-lo tot. Rebé el nom d'escola Llibertat. El CENU va resoldre col·locar les graduades 11 i 12.

De tots els edificis religiosos, el més modern i el que tenia millors condicions era el col·legi dels Germans de la Doctrina Cristiana, que fou destinat des de bon començament a ser l'Hospital de Sang.

El 25 de desembre de 1936, la delegació comarcal del CENU va fer públics els acords següents:

1. Organitzar una residència d'estudiants. Pensaren que el millor lloc seria l'edifici de l'exseminari.

2. Nomenar el nou director de la residència d'estudiants: el professor de l'Escola Normal, Josep Nogués.

3. Distribuir el cens escolar de Tarragona en catorze graduades de nou aules cadascuna:

- a. Graduada 1, 2 i 3, a l'exconvent de l'Ensenyança
- b. Graduada 4, a l'escola Saavedra
- c. Graduada 5, a l'exconvent del Sagrat Cor
- d. Graduada 6, 7 i 8, a l'exconvent de la Vetlla
- e. Graduada 9, a l'exconvent dels Caputxins
- f. Graduada 10, a l'escola de la Plaça Prim
- g. Graduada 11 i 12, a l'exconvent de les Teules
- h. Graduada 13, a l'Escola Normal
- i. Graduada 14, a l'escola del Serrallo

I per satisfer les necessitats dels nuclis dels afores de la ciutat es varen crear tres escoles amb dues aules cadascuna: zona de l'estació (classificació), a la carretera de Valls i a la carretera de Barcelona.

4. Publicar la distribució de les escoles per carrers.

5. Es fixà el començament de curs en l'1 d'octubre per a les escoles que ja estiguessin a punt.

L'edifici del Seminari o Universitat Pontifícia fou abandonat al començament de la revolta. El Comitè Antifeixista clavà a la seva porta un rètol en el qual s'advertia al poble que aquella propietat era seva i que eren ells els primers que l'havien de conservar. Durant mesos es dedicà a l'Hospital de Sang, però de seguida el van deixar, ja que no complia les mesures higièniques. Aleshores va passar a formar part de la reorganització escolar i s'hi va instal·lar la residència dels estudiants, però com diu Lluís de Salvador: «Dissortadament les circumstàncies anormals per les quals estava passant el país no eren, ni de molt,

les més escaients per tal que les famílies foranes permetessin a llurs fills separar-se per tal de cursar estudis a Tarragona». Finalment es va dedicar al tribunal popular.

Un cop solucionat, en bona part, el problema de l'espai, s'havia de resoldre la insuficiència de docents. La desaparició física dels religiosos que impartien les classes, la depuració del magisteri imposada per les circumstàncies del moment, implicava una gran disminució de persones dedicades a la docència. A això hem de sumar la mobilització voluntària i de les lleves, així com l'absorció per part de Barcelona de gran quantitat de professorat. Però encara hi va haver una altra cosa: la depuració. A principis de 1936, l'inspector Ricard Garriga exigia una depuració àmplia i decidida:

El professorat mereix una sincera i enèrgica depuració. S'han d'expulsar del Magisteri aquells que han utilitzat la professió per fer obra fejecista i reaccionaria. Els ineptes. Els que no porten dins son cor la sava renovadora.

Els que miren a l'escola com un mitja de subsistència (...) S'han de jubilar els que tenen, dissortadament algun defecte físic, ja que l'activitat escolar es amb ella incompatible. Els mestres vells, d'actuació dubtosa i incaços de guanyar-se el pa amb un altre ofici.¹¹

Segons aquest inspector, la substitució dels mestres depurats donaria pas a una nova escola amb mestres sans i idealistes «que han mots sonors cantin els encants de la natura i que escampin una cultura proletària i racional».¹² S'escrivien articles de premsa animant el treball de depuració del CENU i de la FETE:

La neteja, companys del Magisteri, ha de fer-se sense compassió ni ingenus prejudicis que solament perjudicarien la vostra obra i la cultura del poble. Es massa interessant l'escola, perquè ara, que tenim ocasió de netejar i fer bona feina, oblidéssim, per companyarisme, el nostre deure d'antifeixistes convençuts i a prova (...).

Val mes un home instruït, capaç de portar una escola, sense títol, però amb convicció, que un mestre o mestressa intel·ligent, sense ideal polític o sindical! Sabem que la tasca del CENU i de la FETE es feixuga, i que de

¹¹ GARRIGA, R. «Tarragona i l'escola proletària». *Llibertat* (6 de setembre de 1936).

¹² GARRIGA, R. «S'ha d'impulsar l'obra revolucionària de reraguarda». *Llibertat* (21 d'octubre de 1936).

moment no es podrà controlar tot però repetim: Camarades de l'ensenyança, no planyeu als que fins ara han fet, als pobles, en lloc de cultura, política liberal i conducció de masses pur panxisme, política de cafè i crítica dels règims liberals (...).¹³

Però també hi va haver respostes a aquestes crítiques, i des del mateix magisteri. Joan Tarrida, un mestre de seixanta anys amb trenta-cinc anys d'experiència al magisteri, contestà afirmacions com «viejos maestros inservibles»; «los viejos maestros son unos reaccionarios fascistas»; «los viejos no conocen la pedagogía moderna, los viejos maestros han de ser substituidos aunque sean por personas sin título pero que aman a los niños»... Tarrida responia:

¿Creéis ganar la revolución criticando y difamando a los viejos maestros? Recordad que muchos de nosotros hemos padecido y posado un calvario continuo de opresiones y necesidades y muchos de ellos han trabajado en la escuela más que nosotros.

Yo he sido, soy y seré un revolucionario de toda la vida y mi satisfacción sería ver unidos a todos los maestros trabajando en la construcción de una nueva sociedad libre y feliz.

De totes maneres s'ha de dir que la depuració a Tarragona ciutat no fou gaire gran: tres mestres destituïts i deu de jubilats. No va passar el mateix a l'Escola Normal. La seva directora, Montserrat Bertran, envià, el 29 de juliol de 1936, al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts de Madrid, la relació dels funcionaris de l'Escola, i manifestà el seu bon comportament respecte de la República. En aquest document, fa constar que a l'Escola hi havia onze professors numeraris, tres professors especials i onze professors auxiliars. Aquesta mateixa relació es va trametre a diversos comitès, com també al Front Popular. L'agost del mateix any, i després de rebre una circular de la Presidència del Consell de Ministres, es passà a tots els professors l'avis que el govern de la República necessitava saber urgentment si entre els funcionaris hi havia algú que hagués oblidat la seva lleialtat a la República o era contrari a aquesta.

I és també aquest mateix mes, dia 14, que cessaren dels seus càrrecs la directora i la secretària i prengué possessió de director el comissari delegat, Ricard Giner Roqué, i de secretari, Francesc Blanc. Però aquests càrrecs varen durar

¹³ *Llibertat* (29 de setembre de 1936).

pocs dies. El 26 d'agost es va tornar a enviar una circular, aquesta vegada al rector de la Universitat de Barcelona: Manuel Ferrer i Guasch, comissari delegat en funcions de director i Joan Solà Vadillo, comissari delegat en funcions de secretari. El setembre es va demanar la relació dels alumnes aprovats durant els cursos 1934-35 i 1935-36 i l'especificació dels que tenien alguna cosa que taqués la seva reputació com a republicans. Així, trobem, per exemple:

Antonio Vicens Montserrat: Elemento desafecto al régimen y de marcado reaccionarismo; se le encontró la ficha de afiliado en la organización de la CEDA.

Salvador Ninot Nolla: Elemento reaccionario, presidente y propagador de la Federación de Juventudes Católicas.

Francisco J. Martorell Vilarrubia: De marcadas tendencias derechistas: religioso y antirrepublicano.

A continuació hi ha una llista dels mestres de les promocions demanades que acabaren la carrera i que eren considerats propers al règim pels motius següents:

- Afecta al Régimen
- Afiliada a un partido de izquierda
- Militante de la CNT
- De sentimientos marcadamente izquierdistas
- Elemento de izquierda y perteneciente a la FETE
- Afiliado a Izquierda Republicana
- Miliciano al Frente de Aragón
- Apolítico
- Afiliado al POUM
- Su actuación política no deja entrever posición definida; en cuanto a su actuación profesional, francamente buena
- Izquierdista convencido y con actuación activa en la organización de la Escuela Nueva Unificada
- Elemento destacado de Izquierda Republicana; afiliado a la FETE; actualmente forma parte de la Comisión de Incautación de edificios que han de ser destinados a las Escuelas de nueva creación

Aquest mateix mes arriben les depuracions dels professors. Es duu a terme, perquè són «desafectos al régimen», la destitució dels professors següents

segons la proposta del Comitè Central de les Milícies Antifeixistes de Tarragona: Francisco Manuel Nogueras, Ramiro de Sas-Murias, Luisa Alonso Martínez, María Rebull Cabré, Pablo Ricomá Tutusaus, Laura Miret Bernad, Miguel Sancho Barreda.

Després d'anades i vingudes de documentació de petició d'acceptació del personal depurat, primer a Madrid i posteriorment a València, el gener de 1937 surt, per ordre ministerial, la informació següent:

—Cesan en sus destinos, con pérdida de todos los derechos de la carrera: Ana Biader del Castillo, Teresa Manuel Roca, Pablo Ricomá Tutusaus, Marcelino Soria Ruiz de Luna, Maria Rebull Cabré.

—Cesan por estar declarados forzosamente jubilados en la antedicha disposición: Juan Ribera Villaró, Laura Miret Bernad, José Salazar Chapela.

—Cesa quedando disponible gubernativo, con los dos tercios del haber: Miguel Sancho Barreda.

—Cesa en el cargo de Regente de la Escuela Graduada aneja a esta Normal, quedando como maestro de Sección en la misma escuela: Vicente Santos Valdoví.

—Son trasladados los profesores: Luisa Alonso a Ciudad Real, Francisco Manuel Nogueras a Cuenca, Josefa Pérez Solsona a Málaga, Ramiro de Sas Murias a Albacete.

Hi ha professors que demanen ser agregats a Tarragona a causa del moviment de les famílies per la guerra i se'ls exigeix un «documento que acredite su adhesión al Gobierno constituido».

Tornem a l'escola primària. Per solucionar el dèficit de professionals de l'ensenyament, el CENU va nomenar una sèrie de mestres interins a partir d'unes llistes elaborades per cada sindicat. L'interessat havia d'aportar una memòria pedagògica i un currículum professional. Podien accedir-hi persones sense cap titulació, que obtenien un certificat d'aptitud pedagògica si superaven una prova de cultura general i una altra de pedagogia. Per part de l'Estat, les escoles normals haurien de tenir cada any tres cursos intensius de quatre mesos i l'opció dels estudiants del pla 14 als quals encara quedés alguna matèria per examinar. L'objectiu del CENU era que a finals de 1937 estiguessin cobertes totes les places dels mestres a les escoles. Però els problemes sorgiren ràpidament: en alguns pobles i en la mateixa ciutat, suposem que per conviccions polítiques, hi havia famílies que negaven ajut als nous mestres, com casa i habitació, dinar, etc.: «No hay que negar al maestro, que cumple, hoy mas

que nunca, una función de primera necesidad el derecho que tienen de percibir la asignación correspondiente al importe del piso».

Malgrat el suport inicial de la FETE a la proposta del CENU, les crítiques varen sorgir ràpidament: una era la diferència salarial dels mestres que depenien del Ministeri d'Instrucció Pública i una altra, els interins proposats pel CENU, que ocupaven places creades per la Generalitat i cobraven un salari addicional de mil pessetes a l'any.

Avui, per fer de mestres, no són necessaris gaires tràmits. N'hi ha prou que algú es cregui prou apte, el presenti al sindicat corresponent i ja es cuidaran de que sigui anomenat. Ja veieu: els que sempre havien combatut l'escola religiosa pels molts defectes que tenia i, entre ells, l'intrusisme que practiquen en gran escala, ara veiem sorpresos amb una edició d'intrusos amb la pretensió de donant-nos lliçons de revolucionisme i modernització.¹⁴

Segons Blanch, secretari general del Comitè Provincial de la FETE, mentre les escoles de l'Estat funcionaven a la perfecció, la Generalitat havia creat uns mestres improvisats, molts dels quals no tenien títol però eren obedients al conseller de Cultura. El setmanari *Endavant*, portaveu del PSUC, en la seva secció del «Safareig del Magisteri» deia: «Nosaltres hi trobem a mancar: "sou esplèndid. No s'exigeix títol de cap mena. I si encara no piquessin: Se'ls obsequiarà amb una tassa de xocolata"».

Un dels aspectes més innovadors aplicats a la nova escola era la coeducació, practicada des de l'inici del curs 1936-37. La integració de nens i nenes a la mateixa aula trencava el costum general segons el qual les nenes anaven als col·legis religiosos. Malgrat l'oposició per part d'alguns sectors de la població, els avantatges socials i pedagògics de la coeducació, l'agrupació dels alumnes per edat i no per sexe, possibilitava que en poblacions amb pocs mestres s'organitzés millor l'ensenyament. Els espais estaven preparats amb suficients places docents, però el problema principal persistia. Els alumnes estaven matriculats, però molts no assistien a classe. La premsa evidenciava amb constants advertències als pares que l'absentisme escolar era considerable. A partir de juliol de 1936 la situació econòmica i cultural de les famílies era molt precària i s'hi sumava el sentiment negatiu d'un sector de pares per la imposició de la nova escola respecte de la qual no tenien gens de simpatia. Alomà es preguntava:

¹⁴ TRAVÉ. «Pel mal camí». *Llibertat* (17 de desembre de 1936).

«Tot això, quin objecte té? El de que els seus nois no es freguin amb els fills dels obrers i que no visquin l'ambient de l'Escola Nova Unificada». ¹⁵

Davant la persistència de l'absentisme escolar, la Conselleria de Governació de l'Ajuntament va disposar que la guàrdia urbana detingués tots els nens que trobessin pel carrer en horari escolar. Els pares, a part de ser multats, veurien els seus noms i la seva adreça publicats a la premsa local. ¹⁶

Els atacs de l'aviació sobre la ciutat a partir de l'estiu de 1937 comportaren la progressiva dispersió de la població, principalment de les dones i els nens, entre les masies i els pobles veïns. Lògicament, la recerca de protecció i seguretat davant del perill dels bombardejos va incidir molt negativament en la vida escolar. El mes de febrer de 1938 el *Diari de Tarragona* manifestava la desmoralització dels mestres: «Dos mestres joves deien ahir mateix que els resulta vergonyós i humiliant no poder donar classes a les escoles per manca d'alumnes, mentre a la via pública i pel camp es veuen grups de munts pel seu compte i lliurats a les seves trapaceries». ¹⁷

Amb la intenció de solucionar aquest problema, una conseqüència lògica de la por dels bombardejos, el conseller municipal de cultura, el senyor Batet, va establir uns cursos a l'aire lliure als afores de la ciutat. El primer d'aquests cursos es va iniciar a començament de juliol de 1938 a la muntanya de l'Oliva. L'èxit d'aquesta experiència va animar a organitzar-ne d'altres en zones properes a la carretera de Barcelona i de Valls. Paral·lelament, es feien refugis. La idea de l'Ajuntament era fer una boca de refugi prop de cada escola, però la manca de material ho féu del tot impossible. Es demanà al president delegat de la Junta de Defensa Passiva Local la construcció de refugis annexos als grups escolars.

El conseller Alomà donà compte de la visita d'una comissió internacional per establir una cantina per als nens refugiats i per als que quedaven lluny de les seves cases, o per als nens que tenien els seus pares al front. La idea era posar aquestes cantines al mateix centre on estudiaven o on residien perquè els nens no anessin a lloure pel carrer. Les colònies escolars eren una manera de salvar els infants dels perills de la guerra i alhora els proporcionaven distracció, aliments, exercici i una educació naturalista. A Tarragona es van crear dos centres: un a la muntanya, la colònia escolar de muntanya a Montblanc, a

¹⁵ ALOMÀ. «El deure dels pares». *Llibertat* (10 d'abril de 1937).

¹⁶ *Llibertat* (4 de juny de 1937).

¹⁷ *Diari de Tarragona* (24 de febrer de 1938).

l'edifici conegut com de la Mercè, i l'altre al mar, a la platja del Miracle. Un altre dels objectius del CENU era la formació dels sentiments del nen, el cultiu de les seves activitats estètiques i el desenvolupament de les seves facultats artístiques. El dibuix i la música foren indispensables en la nova escola. L'educació musical s'entenia com la que podia influir en el camp intel·lectual del nen, en les seves accions i en els seus costums, en les seves cançons i en els seus jocs... i crear una integritat en la seva vida. L'educació musical s'entenia com una part de l'educació estètica. L'1 de maig de 1937 es publicava l'ordre de l'ensenyament musical a les escoles experimentals: no solament a l'aula, sinó que s'estendria a audicions selectes. A més, s'experimentaria la relació entre música i nen per estudiar les modificacions de conducta. D'aquesta manera es volia aconseguir la creació i implicació d'una bona metodologia musical. El 28 de maig de 1937, l'ajuntament de la ciutat aprovava l'edició d'un recull de cançonetes, verificat pel mestre Josep Dols a l'efecte de facilitar l'ensenyament de la música a les escoles a càrrec del pressupost extraordinari per a les escoles. També es fomentaven les audicions i Ràdio Tarragona hi ajudava fent programes per a infants. La música a les escoles era un fet (i molt necessari per als infants); el problema eren els professors que, segons consta en les actes de govern del consistori, demanaven ajut per poder tenir algun mitjà de vida.

El dibuix ocupava un lloc principal com a mitjà d'expressió: «Que els nens siguin capaços d'il·lustrar el seu quadern de treball». Es van dur a terme exposicions de dibuix, col·lacions de fotografies, gravats... Tot ho catalogaven els mateixos nens i després el material es podia consultar. El mestre havia de vetllar perquè no fos motiu de còpia. Les classes de dibuix (còpia del natural i dibuix espontani) es feien dues vegades a la setmana i cada sessió era de quaranta minuts.

Com més avançava la guerra, més nens necessitaven apartar-se de la cruesa de la realitat. A Tarragona es va organitzar el Comitè d'Assistència al Refugiat i es van habilitar diversos edificis per poder rebre'ls: l'exconvent de les Oblates, l'excol·legi de les Germanes Carmelites del carrer del Mar i l'exreformatori de Sant Josep del Camp de Mart. Val a dir que foren moltes les famílies tarragonines que, malgrat els temps difícils i les dificultats econòmiques, es varen presentar per acollir alguns dels nens que arribaven com a refugiats. Lluís de Salvador, en el seu diari, també ens parla d'aquest esdeveniment:

Es podria escriure molt sobre l'estada d'aquests infants i sobre els incidents als quals van donar lloc algunes vegades, és que cap altre cosa, pel xoc moral inevitable que els havia de produir trobar-se de cop i volta en un ambient tan poc semblant a aquell característic dels barris populars madrilenys, on

les criatures es crien i pugen enmig d'una gran llibertat d'acció, sense gaire més guiatge i consell que el del seu propi lliure albir.

Les famílies tarragonines procuraren encarrilar els infants nouarribats d'acord amb els costums autòctons. Els feren guarir les malalties de caràcter epidèmic i parasitari que alguns patien i se'ls feu, tot seguit, concórrer a les escoles...

Varen ser molts els organismes de solidaritat en aquell temps. N'és un exemple l'entitat Ajut Infantil a Reraguarda, que formava part del Comitè Central d'Ajut als Refugiats. La seva missió era auxiliar els nens que patien les conseqüències de la guerra, atendre els nens refugiats i distribuir-los en residències infantils o famílies.

Ayuda Infantil de Retaguardia acaba de poner a la venta un sello. Ningún amante de los niños puede dejar de adquirirlos especialmente en estos momentos en que hemos de salvaguardar su vida y su salud com el más apreciado tesoro.

L'1 d'abril de 1937 es va instaurar a Tarragona el Comitè Segell Pro Infància. Lluís de Salvador, en el seu diari, ens explica de manera ben clara el perquè d'aquesta festa i com se celebrà a Tarragona:

Fou instituïda aquesta festa infantil per tal que, a semblança de la clàssica diada dels Reis d'Orient característica del món creient catòlic, existís en les nostres costums una diada o un cert període de temps, durant el qual la societat consagrés un especial atenció a procurar als menuts la felicitat, per a ells inoblidable, de posseir les joguines somiada.

La crua realitat de les circumstàncies que obligava avantposar a tota altra idea la de consagrar-se totalment a l'assoliment del triomf als fonts de combat, feu que l'organització de la festa dels infants celebrada per primera vegada en l'esmentat caràcter, es subjectés a una improvisada....

Les generoses col·laboracions es traduïren en una recaptació abundosa que va permetre repartir, pel gener dels anys 1937 i 1938, una quantitat crescuda de joguines als nens i nenes fills de lluitadors antifeixistes, als dels refugiats i fins a tots els concurrents a les escoles.

La solidaritat dels tarragonins va quedar palesa des de començaments de la Guerra Civil. Des de la rereguarda els ciutadans eren conscients de la seva mis-

sió amb els soldats del front, que estava a dos-cents quilòmetres: calia roba, aliments, personal, sanitat... Els donatius particulars, les campanyes benèfiques, les festes populars per aconseguir ajuts; tot era poc. Però Tarragona no solament va ser solidària amb el personal del front, sinó que també organitzà expedicions d'aliments i de sabó a Madrid i ajudà en la campanya pro Euskadi...

Tarragona fou una de les ciutats de la rereguarda que més agressions va patir de l'aviació. Va rebre 144 atacs aeris des del 4 de maig de 1937 fins al 15 de gener de 1939. L'illa de Mallorca, ja en mans dels feixistes, era com un gran portaavions. De fet, tot el litoral català va quedar indefens. Els objectius de tots aquests atacs a Tarragona eren atemorir la rereguarda i castigar la població civil, a més dels objectius econòmics i militars: calia obtenir el port, l'estació, Campsa. La resposta de la ciutat fou crear la Junta Local de Defensa Passiva, l'agost de 1937, la qual va fer construir una xarxa de refugis, va augmentar la dotació i el material de bombers i la instal·lació d'alarmes. El mes de març hi havia construïts seixanta refugis amb una capacitat per a 20.800 persones.

Però a partir de 1938 els bombardejos s'intensificaren; el pànic en la població fou general i la fugida de famílies, massiva. El delegat d'Ordre Públic va prohibir la sortida de les persones de menys de cinquanta anys que prestessin un servei públic. El balanç final fou de 230 morts (166 homes i 64 dones), 350 ferits i 600 edificis totalment o parcialment destruïts. La desmoralització de la rereguarda arribà aviat a causa de la fam, els bombardejos continus, l'allau de refugiats i la mobilització de 23 quintes. L'última ofensiva a la ciutat fou del 14 al 15 de gener de 1939. El 14 de gener s'ordenà l'evacuació de la ciutat i el 15 a la tarda la nova bandera s'enarborava a l'Ajuntament.

Abans d'acabar cal que ens preguntem com veïen els nens la guerra. Doncs molts, com una aventura. Els meus familiars m'explicaven com els costava als seus pares arrossegar-los cap al refugi o anar cap als afores. A ells els encantava veure els avions i el cel il·luminat per l'esclat de les bombes. Les cases destruïdes servien per jugar i trobar alguna cosa. A alguns els entusiasma anar cap a pobles o camps o coves... Tot era un joc. Solament els sorolls de la panxa i alguna pèrdua familiar els tornava a la realitat i eren conscients del dolor. També m'explicaven com corrien els que es quedaren a Tarragona per veure l'entrada triomfal dels guanyadors, amb aquells moros amb les seves gel·labes, els cavalls, els tancs, els soldats....

Per acabar, voldria dir que l'Escola Nova Unificada, que de fet començà la seva tasca en una situació desfavorable, va tenir una manca d'edificis escolars condicionats, patí l'escassetat de mestres, un nombre important de nens no tenien plaça escolar... I, enmig de la por de la guerra i de la mobilització dels

mestres, de l'allau de nens refugiats que arribaven a Tarragona, el racionament, la manca de recursos..., va poder aconseguir, d'una gran part de la població, un fort entusiasme per una nova educació. A més, encara que durant un període curt, va assolir un dels seus objectius; l'escolarització de tot el cens escolar, una fita en la qual molts sistemes polítics anteriors havien fracassat.

Però el nou règim enterrà no solament els cadàvers i les il·lusions d'una nova educació; també tota la il·lusió posada en una nova societat, però sobretot en una nova escola que va ser aixecada amb manca de paritat d'equilibris, que trontollava com el castell als terços del qual els tremolen les cames, l'acotxador no sap com posar-se perquè els cinquens es van eixarrancant i l'anxaneta no sap si coronar o no perquè tot trontolla. La pinya crida, la gent alça els braços quan ja no hi ha remei i a la fi el castell fa llenya.

Això a Tarragona ho entenem molt bé i és el que va passar amb aquella il·lusió del CENU, que féu pujar el castell de la nova escola però que, per molts motius, no trobà les forces equilibrades i va caure sense remei davant el fet que la pinya del nou règim imperés. I es va tornar a l'antiga escola, més rígida, amb la imposició d'un fals patriotisme. Però la majoria dels que vàrem viure de nens aquesta educació no n'èrem conscients. Érem nens. Cantàvem i aixecàvem el braç, a les escoles i els col·legis ens portaven a rebre «l'insigne» *Caudillo*. Els nostres quaderns s'omplien d'una història vista pels guanyadors. Solament el pas del temps i la maduresa t'ajudaven a reflexionar i a trobar els buits d'aquella educació imposada per un règim autoritari.